

MÁRTON Béla

Az Élteső család és fűrészsüzeme

Kulcsszavak: Élteső család; fűrészsüzem; Szovátai fűrészgár; Élteső birtokok;

KÁDÁR ZSOMBOR és PÁL-ANTAL SÁNDOR közös kötetében bukkantam arra az adatra, hogy „1898-ban id. Élteső Albert szászrégeni földbirtokos és társa Szovátán a Szováta patak mellett egy keretes fűrésztelepet létesített, 120 lóerő meghajtással, miáltal kezdetét vette Szovátán a gyári faipar”¹. A második följegyzést JÓZSA ANDRÁS A Sóvidék és fűrdői című könyvében találtam: „Alsó-Szakadátban az intenzív fakitermelés a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben alakult ki, az úgynevezett Élteső-fűrészsüzem körül”².

Ez a két dokumentum meggyőzött arról, hogy az Éltesők szovátai tevékenységét, a fűrészsüzem máig meglévő emlékeit haladéktalanul fel kell kutassam, rendszerezem és közzétegyem. Az idézett följegyzéseken kívül 2009-ben olyan szóbeli adatokat is összegyűjtöttem, amelyek konkrétan bizonyítják az Élteső fűrészsüzem helyét, épületeit, társadalmi hatását, élettartamát. Ezek a szóbeli adatok pedig azoktól a nyolcvan év fölötti szovátai férfiaktól valók, akik valamiként közelebbi kapcsolatba kerültek az üzem megmaradt épületeivel, megőrizték a hajdani erdőtüzek, árvizek évszám szerinti emlékeit is. Nagyon fontos adatokat szolgáltatott id. Györgyfi Jenő (született 1928), a Hosszú utca 43. alatt lakó asztalosmester, valamint Gál Ferenc (született 1929. március) Fő út 225. alatt lakó képzett vasúti szakember, aki 1939-ben Szováta-Szakadátan gyermekként tanult abban az alsószakadati általános iskolában, amelynek épülete az Élteső-fűrészsüzem része volt, majd később szakképzett vasúti csoportvezetőként a Vágó-patak melletti vasúti őrházban lakott.

Az Élteső család legkorábbi adatai Magyarrrégenhez kapcsolódnak, erre vonatkozóan írásbeli bizonyítékokat találtam az idézett KÁDÁR ZSOMBOR és PÁL-ANTAL SÁNDOR közös kötetében. Ők itt BENKŐ KÁROLYTól közölnek 1847-ből származó adatokat: „Magyarrrégenben 1848 előtt csak Élteső Dániel foglalkozott tutajkereskedéssel [...] ennek derék fia Albert ma is nagy sikerrel űzi a tutajkereskedést, ki nagyatyja Dániel iránt való kegyeletből még ma is a D betűt ütteti minden száfájára” – emlékezik vissza Koós Ferenc református lelkész.

Időrendben a következő írásbeli adat 1896-ból való: „1896: Társascélgként bejegyzik id. Éltető Albert és társai fűrészmalomát Magyarrégen székhellyel”³. A harmadik adatunk 1898-ból származik, amelyet a tanulmány elején már idéztem. Ugyanitt 1905-ből olvashatjuk: „1905: Átadják a forgalomnak a Szászrégen – Déda útvonalat, ami által 22 kilométerrel közelebb kerül a Felső-Maros vidéke a megyeszékhelyhez, Marosvásárhelyhez. Közben a Maroson való tutajozás még mindig számottevő marad...”⁴ 1909-es adatunk is érinti az Éltető család ipari-kereskedelmi tevékenységét: „1909. november 28: Átadják a forgalomnak a Déda-Gyergyószentmiklós közötti vonalszakaszt”⁵.

Évszám nélkül erre az időszakra utal WASS ALBERT: *A funtineli boszorkány* harmadik kötetében (193-196 o.) . Ezekben a sorokban érzékelteti az Éltető erdőbirtokot ismerő író, hogy a vasút felvezetése jelentős lelki megrázkódtatást idézett elő a feudális szemléletű id. Éltető életében. Félt a budapesti és a szászrégeni kereskedő versenytársaktól. A Felső-Maros menti tutajkereskedés kapcsolatban állt id. Éltető Albert szovátai befektetéseivel, a 120 lóerős keretfűrész felszerelésével, üzembe helyezésével.⁶ A nagybirtokos azért dönthetett a szovátai befektetés mellett, mert látta, hogy itt nincs tutajozásra alkalmas folyó, itt még van bőven érintetlen erdő, itt jóval kevesebb a fakereskedő vetélytárs.

Az eddig felsorolt adataimat szervesen kiegészítik a szóbeli vallomások. Györgyfi Jenő, 81 éves szakadati lakos elmondta, hogy az Éltető fűrészüzem fő épülete az volt, amelyben évtizedek óta az alsó-szakadati általános iskola működik. Ezen kívül Éltetőé volt az ettől délkeletre eső 109 éves épület, amelyben Csíki Jakab vállalkozó és kereskedő sokáig lakott. A Hosszú utca 41. szám alatti faház szintén Éltető Alberté volt. A fűrészgyár anyagából épült a Szováta-patak melletti Siklódi János ácsmester háza is, továbbá a fennebb levő Duka József (meghalt: 1975) háza is, ahol jelenleg id. Sántha András lakik. Györgyfi Jenő apja, Györgyfi György (1893-1995) Kibéden töltötte a gyerekkorát, onnan jöttek kétökrös szekérral léhulladékért, condráért az Éltető üzembe. „Úgy megrakták a szekeret, hogy a két ökör alig bírta ki az emelkedőn az utat”⁷. Arról is tájékoztatott, hogy a fűrészüzem anyagtere a Szováta-patak jobb partján volt, ahol most Simó Béla és Bakos Vilma háza, valamint a Fejér vendégház és udvar található. „Az Éltető fűrészgyárat az 1913-as árvíz és erdőtüz tette tönkre”⁸.

Előtte néhány évvel a patak medréből a nagy mázsás köveket kiszedték, hogy a tűzifa hasábokat a „dugatól” tudják leúsztatni a vízen. Két ilyen dugás volt, az egyik a Muncsal beömlésénél, a másik a Háromág pataka alatt.⁹ Az 1913-as árvíz a két dugást elszakította, és a vízgyűjtőben lévő jelentős méterfa mennyiséget elsodorta magával, és a Szováta-patak, valamint a Kis-Küküllő két partján szétszórta. A víz lepadása után a csendörök bevonásával összeszedték a fa egy részét.¹⁰ „A korábbi években Éltetőék a Szálka nevű erdőségtől a völgyeket, üveket fákkal kibé-

lelték, hogy lehessen rajta leszállítani a rönköket. A lóistálló körülbelül ott volt, ahol Simó Béla háza jelenleg áll. Az 1913-as erdőtűz égette el a Szálka nevű havas fenyőerdeit. Ezt az erdőt Éltesék a Megyei Erdőgazdaságtól bérelték a fa hasznosítása érdekében. Az árvíz és a tűz végleg tönkretette Éltes vállalkozását.¹¹

„A felső gáter betonalapja a mai iskolaépület nyugati sarka táján 1945-ben még megvolt. A belőle kiálló vastag, menetes vasrudakat id. Bakos Ferenc (1896-1984) és fiai bontották ki, és hasznosították.”¹² „A Hosszú utca 41. szám alatti faházat Györgyfi György főerdész vette meg Citrom Évától, aki kiszabadult a gettóból, akkor annak a faháznak két teremmel több helyisége volt, mint a mainak. Ebben a két felső teremben néhány évig állami elemi iskola működött. Később az egyik teremben Gotlieb Albertnek volt vegyesüzlete. Azon hátul, északra, Márk Mórnak volt istállója.”¹³

Itt jegyzem meg, hogy amikor 1963 szeptemberében megkezdtem tanári működésemet az alsó-szakadati iskolában, akkor és a következő években a faházban Györgyfi György, valamint egyik leánya és veje lakott. Velük gyakran elbeszélgettem, de az említett évtől kezdve a tulajdonosok még háromszor váltották egymást, mindeniket ismertem a legutóbbi évig. A most is élő Györgyfi Jenő (született 1928) értékes adatokat szolgáltatott későbbi természeti katasztrófákról: „Sokszáz hektárra kiterjedő erdőtűz volt 1943-ban Asztalkő, Cserepeskő, Mezőhavas és Szálka erdeiben. A katonaságot is bevetették a tűz oltására. 1947-ben erdőtűz volt Juhodfőben, Mezőhavason, a Szálka völgyében, a Sebes patak mindkét partján a hegyoldalakon. Több száz faipari munkást kirendeltek oltani. Sávós elszigeteléssel sikerült végül eloltani az erdőtűzet.”¹⁴

Az Éltes fűrészüzemre vonatkozó adatokat jegyeztem le 1971. december 12-én Duka Lászlótól (született 1900) szováta-szakadati határpásztortól, aki egyebek mellett minden dülőnek tudta a nevét. Íme az ide vonatkozó emlékei: „Az Éltes-gyár 1900-1912 között működött, csak fenyőt dolgoztak fel. Gőzgép mozgatta a fűrész. Reisz Jenő szászrégeni gépész működtette. Id. Éltes Albert volt az üzem tulajdonosa. Ebben a gyárban három gáter és két cirkula (körfűrész M. B.) vágta a fenyőt megadott méret szerint. Éltes a Szováta-patak mellett fentről (talán a Muncsaltól? M. B.) az üzemig makadám utat építtetett.”¹⁵ Duka László úgy emlékszik, hogy 1904 őszén meghalt az öreg Éltes, halálának fő oka talán az erdőtűz volt. A gyárat Neuschlais Károly és fia vásárolták meg.

Az Éltes szováta kapcsolatai 1913 után is megmaradtak. Ennek legfontosabb bizonyítéka, hogy a fürdőtulajdonos, Sófalvi Illyés Lajos, egyik fia, Sófalvi Illyés István (1892. 12. 10-1929. 11. 18), 1926-ban feleségül vette id. Éltes József (1892. 12. 15 - 1953. 03. 9) lányát, Éltes Katalint (1892. 12. 15 - 1953. 03. 09).¹⁶

Mivel jómagam (M. B.) Holt-Maroson töltöttem gyermekkoromat, így 1943-tól gyakran bemehettem a nagybirtokos id. Éltes József udvarára, gazdasági épüle-

teibe, számos élményt szereztem és őriztem meg a családtagokról, életmódjukról, világnézetükről stb. Éltető Katalinnal és fiával, Illyés Lajossal (Lulu), naponta találkoztam. Csak tanár koromban tudtam meg, hogy Illyés Lajos édesapja Sófalvi Illyés István 1929 novemberében elhunyt. Ez lehetett az oka, hogy felesége, „*Katica nagysága*” és fia a veszteség után a holt-marosi kúriában élt.

A magyarrégeni, holt-marosi és disznajói Éltetők szerepet játszottak a 19. és 20. századi erdélyi kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági életben, ezért fontos összegyűjtenünk minden velük kapcsolatos emléket. Mint erdőbirtokosok is jelentőségek voltak, így kaptak fontos szerepet WASS ALBERT: *A funtineli boszorkány* című háromkötetes regényében, melyet már eddig is sok ezren kivételes érdeklődéssel olvastak. A nagyhatású irodalmi műből idézem azokat a sorokat, amelyek bizonyíthatóan az erdőbirtokos öreg Éltetőről szólnak:

„Közben újra megszólaltak a puskák, de most az ajtóban. Aztán csak mentek a hajtók tovább, üresen föl, üresen le (Mitru). Elment a disznó után, amit nagyságos Éltető úr sebzett, jelentette katonásan Stefán, az ilvai plájász.” (16. oldal).

„A báró (Kemény J.) másik felén bozontosan székelte egy odacipelt rönkön a havasi király: Éltető uraság.” (16. oldal).

„A báró (Kemény J.) átment a pallón, mögötte Éltető úr. Csúszott a lehántott fenyőrönk a fagyott talpú csizmák alatt, a gernyeszegi gróf nem is mert reá menni.” (21. oldal).

„Még nem volt egészen vége a hajtásnak, mikor Éltető úr elindult a véryomon lefelé.” (24. oldal).

„Tóderik.....szó nélkül, feketén fejtette le róla (a medvéről) a bőrt. Mégpedig olyan boszorkányos gyorsasággal, hogy Éltető úrnak megakadt rajta a szeme.” (25. oldal).

„Éltető úr aztán neki fogott a fejnek.” (25. oldal).

„Mikor a sűrűből kiértek, Éltető úr egy pillanatra szusszanni megállt.” (25. oldal).

„Este mikor hazamenőben voltak, s a plájon haladtak lefele a havasi király (Éltető) kilépett az urak sorából, és megvárta a hajtókat és köztük Tóderiket. Ide figyelj – mondta – beállhatsz plájásznak hozzám. Puskát kapsz, s komenciót aho-

gyan szokás. Rettentő nagy dolog volt az, hogy maga Éltető úr mondta valakinek, legyen nála plájász.” (25. oldal).

„Meg aztán nagy tisztesség is volt ám plájásznak lenni. Hát még magánál a havasi királynál, Éltető nemzetes úrnál!” (25. oldal).

„.....érte kellet-menni (a komencióért) a nagy vízimalomhoz, a Jód (Déda felett) torkába. Onnantól kezdve már minden az Éltető uraké volt, túl a Maroson (Keleti oldal) még talán maga az Ūristen is.” (26. oldal)

„Azzal megfordul Éltető úr, s elindult ..., a plájon lefelé a Marosig, a Marostól hazáig.” (26. oldal)

„Olyan nyolcvan lova van, hallod-e, olyan nyolcvan kancája, hogy egy is többet ér abból, mint egy egész falu, házastul, marhástul, emberestül! Őkrei. Disznai. Csak makkon volt az idén fõnt hatszáz. Hát még ami otthon maradt! Ūljön le, ha már itt van - javasolta a leány (Nuca) aztán állával odabökött az átalvetõ felé.

- Neked hoztam.
- Nekem? - bãmúlt reá a leány
- Ūhüm - bölintott Birtalan - az úr küldi.
- Micsoda úr?
- Éltetõ uraság.
- Hát a ki?
- Övé odaát a havas. Mind. “ (61. oldal)

„Egy idõ múlva lenyúlt az átalvetõhöz s kiemelt belõle egy összekötözött lábú tyúkot. Aztán még egyet. S még egyet. Hatot egymás után. Utolsónak egy hatalmas kakast.

- Élnek! - mondta csodálkozva a leány.
- Élnek hát. Azért élnek, hogy tojjanak !
- Ne nekem köszönd, az úr küldi.
- Miféle úr? - bãmúlt rá a gyermek.
- Hát Éltetõ úr Szalárdhavasról.” (101. oldal)

„A fiú felkacagott :- Ne félj! Mi, Eltetõk, nem halunk meg olyan hamar! A leány gondolkodva ráncolta össze a homlokát: Éltetõ? Azt mondtad? Az a fekete arcú uraság, akit az erdõk királyának mondanak ? - Az apám.” (206. oldal).

„A fiú (Gáspár) nevetett, a húszéves legények gondtalan nevetésével.” (209. oldal).

„- Mi a neved ? - Gáspár - Gáspár - ismételte a leány -, Gáspár. Furcsa neved van. Olyan a neved, mint egy fiatal fa. Mint amilyen te vagy. Majd veled leszek, Gáspár. Jó? Gondolj reám, s akkor veled leszek. Megcsókolták egymást.” (210. oldal).

Az Éltekők egyéb ipari jellegű létesítményei

Az alábbiakban felsorolt feljegyzéseket, emlékeket, személyes vallomásokot foglalja használni az erdélyi ipartörténet, az erdőgazdálkodás története, a havasi növényártás kutatói, a haszonállatok története, a vízimalmokról szóló tanulmányok. Teljességre nem törekedhettem, hiszen 1945-től, a földosztástól már nem volt lehetőség a földesúri gazdálkodási módra. Emiatt a hajdani emlékek meggyérültek. A 2009-es intenzív adatgyűjtéssel minél több vallomást, emléket, gazdasági munkát végző személy nevét, szerepét igyekeztem rögzíteni.

I. CSERÉPGYÁR. A holtmarosiak napjainkban is úgy nevezik a Maros bal partjának azt a szakaszát, ahol az Egres pataka beömlött a folyóba. A hajdani gyár a jobb parton feküdt. A cserépgyárról egyelőre rendkívül kevés adatunk van. Székely Jenő (1923-2007) 1995-ben megmutatta a hajdani gyár helyét. Elmondta, hogy az valamikor az első világháború táján működött, cementcserepeket gyártottak benne. Rövid életű volt, mert a Maros egyik nagyobb áradása annyira tönkretette, hogy nem volt érdemes újjáépíteni. A 82 éves Márton Mihály (Holtmaros, 160. szám), arra emlékszik, hogy a gyár tégláinak készítéséhez a palát a Maros jobb partjának szakadékos oldalából bányászták, sok ezer téglát vetettek, kiégették, azokból építették a Cserépgyárat. A bal parton állott, légvonalban alig négyszáz méterre a később felépített Fráter kastélytól. Márton Mihály megmutatott néhány fémlemezről készült öntőformát, ezeket akkor használták. Működését bizonyítják azok a cementcsempék, amelyekből vagy háromszázat megnézhettem Bakos Pál János (Holtmaros 158. szám) gazdasági épületén.

II. SZESZGYÁR A kúriával egyazon udvaron építették, a vasútvonaltól 80-100 méterre. Bakos Pál József 83 éves adatközlő szerint az ő gyermekkorában a szeszgyár még működött.¹⁷ Márton Mihállyal együtt vallják, hogy alapanyagként krumplit használtak fel, melyet erre a célra megfőztek. Vegyi műveletek után a krumplit a disznókkal feletették, száznál is több disznót tartottak.¹⁸ Édesapám, Márton András (1896-1974), többször is elmondta, hogy a szeszt nagy tölgyfahordókban, lovas szekerekkel Szászrégenbe szállították. A kocsisok hazafele jövet a kiürült hordókba egy vagy másfél liter vizet töltöttek. A szesz a dongákból kioldódva jó minőségű pálinkát eredményezett, így abból iddógáltak azon a napon. A gyárépület háromszintes volt, és az épület állott egészen 1950-ig, de a belső féंबरendezéseket a környező lakosság a második világháború alatt széthordta. A hagyomány szerint a szeszgyártás szakembereit id. Éltekő József messziről hozatta, a téglakéményt két olasz kőműves rakta. 1945-ben és 1946-ban jóma-

gam is több gyerektársaimmal a kémény belső fémhágcsóján felmásztam, onnan messzire elláttunk minden irányba. Bakos Pál József szerint a szeszgyárat rajoni jóváhagyás alapján 1950-ben bontották le. A belőle származó téglákat a környék lakossága széthordta.¹⁹ A betonalap vastag rétegeit Holtmaros népe felfeszítette, szétbontotta és a súlyos kockákat házalapnak felhasználta.

III. VÍZIMALOM. Holtmaroson, a Berek közelében, a Malomárok bal partján állt id. Éltes József vízimalma. Ő építette a gátat, ő tette hasznossá a Malomárkot is. A temetőtől a Maroshoz vezető út végén vetette a vizet a Malomárokba. Megépítése olyan nagy befektetést igényelt, amelyet csak földesúr vállalhatott. „*Id. Éltes József saját erdejéből, saját fogataival hozatta a szálfákat.*”²⁰ A malom építésének idejét egyelőre nem ismerjük, de a Marosvásárhelyi Iparkamara adataiból még előkerülhet. Az 1940-1950 közötti működésére még többen emlékeznek. Éltes molnára Székely Mihály (1898-1988) volt, aki kezdetben a malomházban lakott, aztán megnősült és megtelepedett Holtmaroson. 1945-ben a malom átment a községi tanács tulajdonába, a molnár továbbra is Székely Mihály és fia, Székely Jenő (1923-2007), maradt. Székely Mihály többször is elmondta, hogy legjobban a csicseri és a csúri kő vált be, ezek érdes felületűek voltak, így zúzva össze a gabonát. Az alsó kő rögzített volt, a felsőt áttélel a nagy vízikerék tengelyének egyik vége hajtotta. Jómagam is sokszor figyeltem, hogy Székely Mihály miként faragja, alakítja száraz gyertyánfából a nagy kerék fogait. (M. B.) Emlékszem ugyanakkor a záportartóra, a zsilipekre, amelyek a malom fölött szabályozták a vízmennyiséget. A zsilip alja és két oldala ki volt bélelve vastag tölgyfa deszkával. Alulcsapós vízimalom volt, bő vízellátással. A malomba főként holtmarosiak hoztak örölni való búzát, árpát, zabot, kukoricát.

Növénytermesztés, állattartás az Éltes-birtokokon

Már hatvanégy év telt el a földosztás óta, a szocialista rendszer éveit már nem volt lehetőség a régi birtokok kutatására. Napjainkra alig maradt szemtanú, aki látta, emlékezik a hajdani szántók, legelők, gyümölcsösök terjedelmére. Ilyen okok miatt nem lehet hozzájutni az Éltes-birtok terjedelméhez. A legtöbb emléket a holtmarosi birtokról és annak hasznosításáról tudtam összegyűjteni. Könnyítette dolgomat holtmarosi származásom, 1952-ig ott éltem. Édesapám 1940-1944 között választott községi bíró volt, így az Éltes udvarba gyakran be mehettam. A földeket nagyrészt szétosztották, így a gazdasági élet nagyon beszűkült. Viszont az épületek a régi berendezéssel még három évig megmaradtak. Így főként az életben maradt családtagok vergődését, kiútkeresését figyelhettem meg. Ezeket az emlékeket igyekszem most közzétenni. Sok értékes adattal segítette a gyűjtőmunkát a most is Holtmaroson élő Bakos Pál József, 82 éves lakos. Jelentős adatközlő volt az ugyancsak holtmarosi 83 éves Márton Mihály. Az Éltes

családfát Illyés Lajos feleségének és gyermekeinek köszönhetem, akik a hiányzó évszámokat a rendelkezésemre bocsátották.

A holtmarosi Éltes család legidősebb tagja id. Éltes József (1865. 06. 30-1944. 10. 12), akit a falu lakossága csak „öregúr”-ként emlegetett. A birtokos család szántóföldeinek többsége a „Szügeten” (Sziget), volt. Ez a határrész a Kis-Maros és a Maros között terül el, többszáz holdas szántó. A Dobogó nevű falusi legelőre Éltes naponta 86 tehenet csaphatott ki, a kisebb gazdák legfeljebb kettőt.²¹ Az övé volt a húsz holdas Berek nevű bokros fás terület a Maros fő ága és a Malomárok között. Ez alkalmas volt a disznósorda legeltetésére, továbbá vadászatra is. Ifjabb Éltes József (1894. 04. 15-1945. 10. 20), az „úrfi”, gyakran járt ki vadászpuskával a Berekbe, hogy szórakozásból lőjön valamit. A Maros fő medrén a Gödörhátról néha átjöttek a szarvastehenek és a bikák is. A disznajói szolgáltatójától, Ördög Jánosné Dali Katalintól tudjuk, hogy ifj. Éltes József „sok húst, vadat, békacombot hozott Szalárdról.”²²

Az idősek emlékezete szerint a holtmarosi Hegyen ötven hold kaszálójuk, ugyanannyi erdejük és egy szőlősük volt. Az itteni kaszálóra száz diófát ültettek, 1945 után ezeket nem gondozta senki, a diót a falu népe gyűjtötte össze. Márton Mihály emlékei szerint id. Éltes Józsefnek a holtmarosi határon száz hold szántóföldje és száz hold kaszálója volt.²³ Úgy emlékszik, hogy évente átlagosan 150-200 disznót tartott. Ezeknek egy részét hizlalták, és a szászrégeni Simon János mézárósnak adták el. A disznók nagy részét őszön hizlalták, makkal, ezekért jelentős mennyiségű pénzt hozott haza. Mindenik adatközlő elmondta, hogy évente sok száz mázsa krumplit termesztettek béresek, napszámosok bevonásával, amit többféle célra használtak fel: állatok tartása, szeszgyár alapanyaga, valamint konyhai hasznosítás. Emlékeimben megmaradtak a színes, változatos életképek a hátsó udvarban folyó gazdasági munkálatokról: a reggeli órákban négy-öt béres a vasalt, keményvázú szekereket és az ökröket készítette valamelyik dűlőbe. Ezekkel szállították be a szénát, kukoricát, krumplit és sok más. A százholdnyi szántót is többnyire ökrökkel művelték meg. A lovakat inkább a gépi kapálásra, őszön a krumplisorok kifordítására használták. (M. B.)

Alma-, körte-, szilva- és diófáik a hegyi gyümölcsösben fejlődtek. 1945-ben jártam lent a kúria pincéjében és láttam, hogy a fal mellett körben állványokon feküdt nyolc-kilenc sor deszkapaloc. Ezekre két réteg almát terítettek, hogy lehessen látni a foltos, rossz almákat. A terjedelmes gazdasági udvar hátsó részében láttam a faiskolát, amelyben almafa-, körtefa- és diófa-csemetéket növeltek. Ezzel is példát mutatott Holtmaros népének a korszerű szaporításból és kiültetésből. Az öregúr, id. Éltes József, 1943-1944 között a kétszemélyes „gikk”-ben ülve rálegyintett a fekete színű „Bandi” lovára, hogy körüljárja a holtmarosi birtokát. Megleckéztette a pásztorait, ostoros gyerekeket, ha tilosba engedték a szarvas-

marhákat és disznókat. (M. B.)

1944 nyarán Holtmaros népével együtt elmenekült az Éltető család is. A visszavonuló főtisztek kihirdették a faluban, hogy a nyolcvan évesnél fiatalabbak meneküljenek, mert a határban nagy összecsapás várható. Id. Éltető József menekülés közben Nagykárolyban halt meg 1944-ben, ott is temették el.²⁴ Tanulmányomat abban a hitben zárom, hogy a következő években még felszínre kerülnek közérdekű adatok az Éltetőkről.

Jegyzetek

1. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002.
2. JÓZSA ANDRÁS: *A Sóvidék és fürdői*. Hazanéző Könyvek, 2002.
3. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002. 130.
4. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002. 141.
5. Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara Iratai. 1909. 86.
6. Vö. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002.
7. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás.
8. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
9. Ezt nevezik még: Szentegyház pataka, Asztalkő pataka, Szálka pataka.
10. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
11. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
12. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
13. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
14. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
15. Duka László (született 1900), szóbeli vallomása. 1971. 12. 12.
16. JÓZSA ANDRÁS: *Sófalvi Illyés Lajos: A modern Szováta fürdő megalapítója*. In: *Hazanéző*, 2007. 1. szám 21. és Bakos Pál József (született 1926) adatai.
17. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
18. Márton Mihály (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 160-as szám, levele, 2009. június 20.
19. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
20. Márton Mihály (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 160-as szám, szóbeli közlése.
21. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
22. Csósz IRMA: *A disznajói Rhédeyek és Fráterek nyomában*. Tinivár Kiadó, Kolozsvár, 2000. 30.
23. Márton Mihály (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 160-as szám, levele, 2009. június 20.
24. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.